ZÁPISNÍK
SLOVENSKÉHO JAZYKOVEDCA
ročník 9 číslo 4 1990

Správa o činnosti Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV za rok 1990

Prácu SJS pri SAV do valného zhromaždenia SJS 11. 4. 1990 organizoval výbor v zložení: prof. dr. J. Mistrík, DrSc., predseda, člen korešpondent ČSAV a SAV Ján Kačala, podpredseda, doc. dr. E. Bajzíková, CSc., podpredsedníčka, dr. M. Nábělková, CSc., tajomníčka, dr. K. Hegerová, hospodárka, prof. dr. J. Findra, DrSc., predseda pobočky v Banskej Bystrici, doc. dr. Ema Krošláková, CSc., predsedníčka pobočky v Nitre, doc. dr. J. Sabol, DrSc., predseda pobočky v Prešove, členovia výboru dr. K. Buzássyová, CSc., prom. fil. A. Ferenčíková, CSc., dr. V. Krupa, DrSc., a doc. dr. P. Žigo, CSc. Revízormi boli doc. dr. P. Baláž, CSc., a doc. dr. Štefan Švagrovský, CSc.

Na valnom zhromaždení SJS pri SAV bol na nasledujúce dvojročné funkčné obdobie zvolený výbor v zložení: dr. Klára Buzássyová, CSc., predsedníčka, dr. Milan Majtán, CSc., doc. dr. Ján Sabol, DrSc., doc. dr. Pavol Žigo, CSc., podpredsedovia, dr. Mira Nábělková, CSc., tajomníčka, dr. Sibyla Mislovičová, hospodárka, prof. dr. Ján Findra, DrSc., predseda pobočky v Banskej Bystrici, doc. dr. Juraj Furdík, CSc., predseda pobočky v Prešove, doc. dr. Ema Krošláková, CSc., predsedníčka pobočky v Nitre, členovia výboru doc. dr. Juraj Dolník, DrSc., prom. fil. Adriana Ferenčíková, CSc., doc. dr. Emil Horák, CSc., doc. dr. Jozef Mlacek, CSc. Revízorkami spoločnosti sa stali dr. Anna Oravcová, CSc., a dr. Anna Šebestová. Administratívne práce vykonávala Terézia Kohutiarová.

Výbory spoločnosti sa zišli na šiestich zasadnutiach, na ktorých riešili koncepčné aj aktuálne organizačné otázky spoločnosti. Do valného zhromaždenia sa výbor zišiel dvakrát, pričom riešil otázky návrhov do Rady vedcov SAV, zriadenia komisie pre nápravu krívd (rozhodol sa komisiu pre nápravu krívd pri SJS nezriaďovať, ale podporovať rehabilitačné úsilia na jednotlivých jazykovedných pracoviskách - JÚĽŠ SAV vysoké školy), pripravoval valné zhromaždenie spoločnosti.

Valné zhromaždenie SJS, ktoré sa konalo 11. 4. 1990, zvolilo nový výbor SJS, prijalo úpravy v stanovách, schválilo zvýšenie členského od r. 1991 na 30,- Kčs ročne, schválilo rámcový plán činnosti.

Nový výbor sa na svojich zasadnutiach okrem iného zaoberal otázkou rehabilitácií (vzhľadom na vedecké zásluhy a s prihliadnutím na vysoký vek sa spolu s komisiou pre nápravu krívd pri JÚĽŠ SAV a FF UPJŠ usiloval dosiahnuť urýchlenú rehabilitáciu a udelenie členstva v SAV prof. Ľ. Novákovi), vypracoval pripomienky k Návrhu zásad zákona Federálneho zhromaždenia o Česko-slovenskej učenej spoločnosti, pripravoval 3. celoslovenské stretnutie jazykovedcov. Schválil návrh rozpočtu, plán výskumu a celkový plán činnosti SJS pri SAV na rok 1991 (okrem pravidelných prednáškových podujatí plánuje SJS v r. 1991 pripraviť dve vedecké podujatia - Lexikografický seminár zameraný na slovensko-inojazyčné slovníkové diela a Kolokvium mladých jazykovedcov s predpokladanou účasťou mladých pracovníkov JÚĽŠ SAV a vysokých škôl, prípadne aj mladých slovakistov zo zahraničných slovakistických pracovísk, ako je Slovakistický ústav FF v Novom Sade, PF v Ostrihome a p.).

Organizačná a vedeckovýskumná činnosť v r. 1990. V tomto roku podobne ako v predchádzajúcich rokoch sa Slovenská jazykovedná spoločnosť koncentrovala na prednáškovú činnosť - v Bratislave a v pobočkách odznelo 36 vedeckých prednášok, na ktorých sa zúčastňovali vedeckí a pedagogickí pracovníci aj študenti príslušných odborov. Osem z uvedených prednášok predniesli zahraniční prednášatelia - zahraniční Slováci prof. Ľ. Ďurovič (Švédsko) a doc. M. Myjavcová (Juhoslávia), ďalej D. Short, W. J. Hutchins (Anglicko), P. Porsch (Nemecko), W. U. Dressler (Rakúsko), I. Bu[illegible]kliev (Bulharsko), dr.

K. Bicevska (Juhoslávia). SJS sa v tomto období orientovala na podujatia so slavistickou problematikou, keďže za jednu zo svojich vážnych úloh považuje prispieť k dobrej odbornej i organizačnej príprave XI. medzinárodného slavistického kongresu v Bratislave v r.1993, ktorý - organizovaný po 25 rokoch opäť v Česko-Slovensku a po prvý raz v Bratislave - predstavuje veľkú príležitosť prezentovať pred slavistickým svetom (a jeho prostredníctvom aj širšie) výsledky výskumov slovenskej jazykovedy a ďalších vlastivedných disciplín o našich dejinách a kultúre v priesečníku slovanských a neslovanských vzťahov. Na bezprostrednú prípravu kongresu boli orientované dve podujatia pripravené v spolupráci so Slovenským komitétom slavistov; do tejto oblasti patrí aj diskusné stretnutie s účastníkmi pracovného zasadnutia Komisie pre Slovanský jazykový atlas pri Medzinárodnom komitéte slavistov, predstaviteľmi všetkých slovanských pracovných skupín (okrem Bulharska). Viaceré ďalšie prednášky domácich aj zahraničných prednášateľov boli v zhode s rozhodnutím výboru orientované na sociolingvistickú problematiku.

V dňoch 5.-6. 12. 1990 sa v DVP v Smoleniciach uskutočnilo 3. celoslovenské stretnutie jazykovedcov. Jeho hlavnou náplňou bol seminár Súčasný pohyb v toponymii venovaný aktuálnej otázke premenúvania miest, obcí a ich častí. Vzhľadom na jeho interdisciplinárny charakter (historický, etnografický, právny aspekt) sa na seminári zúčastnili aj viacerí pracovníci Historického ústavu SAV, Národopisného ústavu SAV, Filozofického ústavu SAV, MV SR, ÚJČ ČSAV a Archívu hl. mesta Prahy. Po oboznámení sa s návrhom Zákona SNR o územnom členení Slovenskej republiky a po bohatej diskusii prijali účastníci seminára závery, v ktorých sa konštatuje potreba súčasný pohyb v toponymii ako prirodzený dôsledok demokratických spoločenských zmien cieľavedome regulovať tak, aby sa odstránili chybné a vzhľadom na súčasnú spoločenskú situáciu nevhodné názvy - pri súčasnom dbaní na udržanie potrebnej stability v názvosloví a vylúčení subjektívnosti v rozhodovaní. Závery výbor SJS poslal názvoslovným komisiám MV SR. Na tomto smolenickom stretnutí si SJS pripomenula aj 70. narodeniny doc. dr. V. Blanára, DrSc., zakladateľskej osobnosti slovenskej onomastiky.

SJS pri SAV v tomto roku nemala vlastných zahraničných hostí, využívala však prítomnosť zahraničných jazykovedcov na jednotlivých jazykovedných pracoviskách a pripravovala s nimi prednáškové podujatia. Medzi prednášajúcimi bol aj zahraničný člen spoločnosti (D. Short, Anglicko). Spoločnosť spolupracovala so Slovenským komitétom slavistov, nadviazala užší kontakt s pracovníkmi Slovakistického ústavu FF v Novom Sade (prednášky doc. Márie Myjavcovej v Bratislave a v Nitre, jej účasť na smolenickom podujatí, štúdia v zborníku SJS Recueil linguistique de Bratislava). Spolupráca s Jazykovědným združením ČSAV sa uskutočňovala formou prednáškových vystúpení - v r. 1990 v Bratislave a v pobočkách prednášali štyria českí lingvisti.

V sekcii mladých lingvistov sa pod vedením prof. Horeckého uskutočnilo 18 seminárov, ktoré navštevovali vedeckí ašpiranti a iní mladí jazykovedci z JÚĽŠ SAV a z bratislavských aj mimobratislavských vysokých škôl.

V oblasti vedeckovýskumnej činnosti plnila SJS v r. 1990 plánované úlohy a využila na ne aj pridelené finančné prostriedky. V tejto sfére možno za významný považovať vstup SJS do spolupráce na medzinárodnom projekte lexikálnej synergetiky, predstavujúcom výskum dynamického rozvoja slovnej zásoby a hľadanie zákonitostí tohto rozvoja, ktorý organizuje Jazykovedný ústav Ruhrskej univerzity v Bochume (NSR). V súčasnosti sa spracúva okolo 20 jazykov, medzi nimi od r. 1989 aj slovenčina. Pod vedením prof. J. Horeckého sa podľa príslušných požiadaviek na špeciálne listy prepisuje a spracúva lexikálny materiál z Krátkeho slovníka slovenského jazyka. Výsledky spracovania celého projektu budú slovenskej lingvistike k dispozícii na ďalšie využitie pri výskume slovenčiny. V tomto roku sa spracovali ďalšie heslové slová, prácu na tomto projekte možno predpokladať ešte asi na dva roky. Na rok 1991 plánujeme prednášku prof. G. Altmanna, vedúceho projektu synergetiky, s ďalším konkretizovaním spolupráce. Vedeckovýskumnú činnosť stimuluje aj cudzojazyčný zborník SJS Recueil linguistique de Bratislava - v r. 1990 sa vykonali redakčné práce na jubilejnom desiatom zväzku, orientovanom slavisticky a pripravovanom k XI. medzinárodnému zjazdu slavistov v Bratislave. V r. 1990 sa robili aj záverečné redakčné práce (úpravy, korektúry) na Encyklopédii

jazykovedy, žiaľ korektúry (resp. zatiaľ len ich časť) prišli neskôr, ako sa očakávalo, práce preto nie sú v predpokladanom štádiu a treba počítať s ich pokračovaním v budúcom roku. Na tieto práce sa využili peniaze pridelené na vedeckovýskumnú činnosť (synergetika - 3 000 Kčs, Recueil - 2 000 Kčs a Encyklopédia - 2 000 Kčs).

V roku 1990 vyšli štyri čísla Zápisníka slovenského jazykovedca s tézami vedeckých prednášok a najzávažnejšími informáciami zo slovenskej jazykovedy.

Zoznam prednášok Slovenskej jazykovednej spoločnosti v r. 1990

Bratislava

16. 1. - prof. dr. J. Horecký, DrSc.: Jazykové vedomie a jeho typy
27. 2. - XI. medzinárodný zjazd slavistov (dr. J. Bosák, CSc., dr. J. Doruľa, CSc.)
20. 3. - doc. dr. P. Sgall, CSc.: Sociolingvistika a čeština
11. 4. - prof. dr. L. Ďurovič (Lund): Systém slovenských čísloviek na širšom slovanskom pozadí
17. 4. - D. Short (Londýn): Prípad l a non-l: úvaha o rozličných osudoch jednej spoluhláskovej rodinky
19. 4. - prof. dr. P. Porsch (Lipsko): Trends in der soziolinguistischen Forschung
11. 5. - dr. K. Bicevska (Skopje): Pravopisné vrstvy v macedónskych rukopisoch XIII.-XIV. storočia
23. 5. - prof. dr. W. U. Dressler (Viedeň): Soziolinguistische Forschungen in Wien unter besonderer Berücksichtigung der Soziophonologie
29. 5. - prof. dr. F. Miko, DrSc.: Znak: čo, kde, ako
5. 6. - Stretnutie so zahraničnými slavistami prítomnými na pracovnom zasadnutí Komisie pre Slovanský jazykový atlas MKS: Slovanský jazykový atlas a areálová lingvistika
18. 9. - doc. dr. M. Myjavcová (Nový Sad): O situácii slovenského jazyka v Juhoslávii
8. 10. - W. J. Hutchins (University of East Anglia): On Ge-

neral Issues of Machine Translation
6. 11. - dr. J. Kraus, DrSc.: Rétorika a jazyková kultura
5. 12. - doc. dr. I. Bujukliev (Sofia): Preklad a jazyková kultúra stredoveku
5. 12. - doc. dr. V. Blanár, DrSc.: K porovnávaniu lexiky slovanských jazykov z diachrónneho hľadiska
5. 12. - dr. L. Dvonč, DrSc.: O zmenách názvov ulíc a námestí
5. 12. - dr. M. Majtán, CSc.: Súčasný pohyb v názvoch obcí
11. 12. - dr. J. Doruľa, CSc.: O príprave XI. medzinárodného zjazdu slavistov v Bratislave (Náplň slovenských jazykovedných príspevkov)

Banská Bystrica
5. 4. - dr. J. Bosák, CSc.: Aktuálne otázky teórie spisovného jazyka
17. 5. - dr. K. Buzássyová, CSc.: Úlohy a ciele sociolingvistického výskumu na Slovensku
17. 10. - dr. J. Bosák, CSc. : Variantnosť ako lingvistický princíp
30. 10. - prof. dr. J. Horecký, DrSc.: Naratívne výpovedné akty
12. 11. - prof. dr. J. Mistrík, DrSc.: Z teórie komunikácie

Nitra
3. 4. - prof. dr. J. Horecký, DrSc.: Jazykové vedomie
20. 9. - doc. dr. M. Myjavcová (Nový Sad): Slovenčina v Juhoslávii
26. 10. - dr. J. Pavlovič, CSc.: Teoretické otázky negácie v slovenčine

Prešov
14. 2. - prof. dr. J. Horecký, DrSc.: Gramatická kategória slovesnej intencie
15. 2. - prof. dr. J. Horecký, DrSc.: Jazykové vedomie a jeho typy
14. 3. - doc. dr. J. Sabol, DrSc.: Metodické a metodologické otázky fonetického a fonologického výskumu (vzťah I/Í v slovenčine)
10. 4. - prof. dr. R. Večerka, DrSc.: Asymetrický model

grécko-staroslovienskej prekladovej ekvivalencie
25. 6. - prof. dr. J. Horecký, DrSc.: Jazyková politika v rokoch 1948-1988
8. 11. - prof. dr. J. Horecký, DrSc.: Teória výpovedných aktov
15. 11. - doc. dr. J. Furdík, CSc.: Onomaziologické symetrie a asymetrie v lexike slovanských jazykov
6. 12. - prof. dr. R. Zimek, DrSc.: Pragmalingvistika - jej ciele a úlohy
12. 12. - člen korešpondent ČSAV a SAV J. Kačala: K podstate aktualizácie

Návrh výskumnej činnosti na rok 1991

V roku 1991 vo sfére výskumnej činnosti SJS pri SAV plánuje pokračovať v začatých prácach. Ide predovšetkým o ediční projekt - Encyklopédiu jazykovedy v jej (predpokladáme, že už naozaj) poslednej fáze ediènej prípravy (úpravy, korektúry). Budeme pokračovať v spracúvaní materiálu pre medzinárodný projekt lexikálnej synergetiky, pričom ďalšie okolnosti spolupráce na tomto projekte plánujeme prerokovať s jeho vedúcim prof. G. Altmannom počas jeho návštevy v Bratislave začiatkom roka 1991.

V r. 1991 chceme sústrediť pozornosť na zavŕšenie dlhoročnej práce organizovanej v rámci SJS pri SAV vo výskume slovenskej hydronymie a vykonať časť prípravných prác na vydanie monografie M. Majtána a P. Žiga Hydronymia povodia Ipľa. Okrem toho plánuje SJS pomôcť pri sociolingvistickom výskume a jeho potrebnom akademicko-vysokoškolskom prepojení interne vydávaním materiálov obsahujúcich predbežné výsledky výskumov (ankiet, sociolingvistických dotazníkov).

O z n a m y S J S

Výbor SJS upozorňuje na prípravu týchto podujatí:

1. September 1991 - Lexikografický seminár o slovensko-inojazyčných slovníkových dielach, ktoré vznikajú na Slo-

vensku, v Čechách a v zahraničí (slovensko-ruský, slovensko-český, anglicko-slovenský, slovensko-anglický, slovensko-poľský, slovensko-srbochorvátsky slovník a pod.).

2. Október 1991 - Kolokvium mladých jazykovedcov - nesúťažnú prehliadku výskumných prác, resp. štúdií mladých pracovníkov do 35 rokov zo SAV a z vysokých škôl, prípadne aj zo zahraničných slovakistických pracovísk. Práce nie sú obmedzené tematicky ani rozsahom, môžu to byť časti kvalifikačných prác. Členstvo v SJS nie je podmienkou. Záujem o účasť na kolokviu a tému práce prosíme oznámiť výboru SJS do konca februára 1991 na adresu SJS pri SAV (Nálepkova 26, 811 01 Bratislava).

Príprava medzinárodného zjazdu slavistov v Bratislave

XI. medzinárodný zjazd slavistov sa uskutoční v Bratislave začiatkom septembra 1993. Hlavnú ťarchu zodpovednosti za jeho prípravu a priebeh prevzal Slovenský komitét slavistov.

Nižšie uvedená rámcová tematika zjazdu bola schválená prezídiom Medzinárodného komitétu slavistov a je východiskom štruktúry zjazdového programu.

Za významné z nášho (slovenského) hľadiska pokladáme okruhy dotýkajúce sa veľkomoravskej tematiky a etnogenézy Slovákov, ďalej národného obrodenia - kollárovské a šafárikovské výročie (budú iste okrúhle stoly) a vývinu spisovného jazyka (150. výročie vzniku štúrovskej spisovnej slovenčiny).

Prosíme všetkých záujemcov o aktívnu účasť na zjazdovom rokovaní, aby názvy svojich príspevkov (referátov) s krátkou charakteristikou ich obsahu (anotáciou) oznámili do konca februára 1991 na adresu Slovenského komitétu slavistov (JÚĽŠ SAV, Nálepkova 26, 813 64 Bratislava). Dôležité a významné sú príspevky zo všetkých tematických okruhov, aj tie, ktoré sa pri prvom výbere nedostanú do zjazdového programu; môžu sa tam dostať v dôsledku predpokladanej neúčasti niektorých referentov. Všetky príspevky zahlásené na zjazd treba vopred (po zvyčajnom posúdení) publikovať.

Slavistický zjazd v Bratislave je veľká príležitosť aj pre slovenskú jazykovedu. Pripravujme sa naň starostlivo, dôkladne.

PhDr. Ján Doruľa, CSc.
predseda Slovenského komitétu slavistov

Tematika XI. medzinárodného zjazdu slavistov v Bratislave

I. Veľká Morava a Slovania v kontexte európskych dejín a kultúry

Etnogenezológia, etnogenéza a najstaršie dejiny Slovanov z archeologického, toponymického a etnolingvistického hľadiska. Metódy rekonštrukcie praslovanského jazyka a slovanskej pravlasti. Slovanská mytológia a spoločné folklórne bohatstvo Slovanov. Pohanstvo a kresťanstvo. Vznik včasnofeudálnych štátov, etnické a historické vedomie starých Slovanov, najmä západných. Vznik spisovného jazyka, začiatky písomníctva, duchovná a materiálna kultúra. Veľkomoravská a cyrilometodovská tradícia.

II. Humanizmus, renesancia a barok u Slovanov

Reformácia a protireformácia. Vzťah spisovného (literárneho, písaného) jazyka, náboženstva, kultúry a literatúry. Literárno-jazyková situácia u Slovanov. Charakter a formy slovanského etnického povedomia (všeobecného a lokálneho) a ich odraz v literatúre a folklóre.

III. Slovanské národné obrodenie v 18.-19. storočí a jeho medzinárodný kontext

Tradície a nové tendencie vývinu jazyka, folklóru a literatúry. Kultúrny systém epochy. Obrodenie a romantizmus.

IV. Slovanské národy, ich jazyky, literatúry, ústna slovesnosť, kultúra a humanitné vedy v 20. storočí

Semiotika a slovanská filológia (z literárnovedného, kulturologického, jazykovedného a folkloristického hľadiska). Princípy slovanskej komparatívnej (historicko-porovnávacej) a typologickej jazykovedy. Zásady porovnávacieho výskumu slovanského folklóru a literatúr. Porovnávacia poetika a štylistika. Problémy periodizácie a historického vývinu slovanských jazykov, literatúr a kultúr. Metódy a rozvoj funkcionálnej a kvantitatívnej lingvistiky (z gramatického, le-

xikologického a i. aspektu). Lingvistika a poetika slovanského textu. Slovanská arealógia. Slovanský nárečový a národopisný svet zo zemepisného pohľadu (metódy, spôsoby a výsledky skúmania). Súčasný stav a perspektívy rozvoja jednotlivých slovanských jazykovedných a literárnovedných disciplín a metód ich výskumu. Textológia starého slovanského písomníctva, umeleckej literatúry a folklóru. Medzislovanské vzťahy a vzťahy slovanských a neslovanských národov (z jazykovedného, literárnovedného a kultúrno-historického hľadiska). Slovanské literatúry nového obdobia v svetovom kontexte.

V. Slavistika v systéme humanitných vied, jej predmet, dejiny, metódy a výsledky

Vývin vedeckých koncepcií. Slavistika ako komplex vedných disciplín. Metodológia slavistiky na desiatich medzinárodných zjazdoch. Perspektívy rozvoja slavistiky v slovanských a neslovanských krajinách.

Slovenský komitét slavistov

Slovenský komitét slavistov má 25 členov - zástupcov zainteresovaných spoločenskovedných disciplín: V. Blanár, J. Bosák, J. Doruľa, E. Horák, J. Kačala, J. Sabol (jazykoveda), A. Avenarius, I. Ivantyšynová, M. Kučera, A. Ruttkay, V. Sedlák, T. Štefanovičová (história a archeológia), D. Ďurišin, M. Eliáš, J. Hvišč, P. Liba, I. Slimák, J. Števček, H. Urbancová (literárna história a literárna veda), O. Elschek, V. Gašparíková, E. Horváthová, J. Komorovský, J. Podolák, Z. Profantová (folkloristika, etnografia, kultúra).

Predsedníctvo SKS: J. Doruľa (predseda), T. Štefanovičová (tajomníčka), J. Kačala, J. Hvišč, V. Sedlák, J. Podolák, V. Gašparíková (podpredsedovia - jeden za každú disciplínu).

Členmi Medzinárodného komitétu slavistov sú J. Doruľa (viceprezident MKS a predseda XI. zjazdu slavistov) a J. Kačala, tajomníkmi MKS sú J. Bosák a V. Sedlák.

Tézy prednášok

Sociolingvistika a čeština

Mezinárodní diskuse v dnešní sociolingvistice (Lakoff, Wardhaugh, Trudgill aj.) vedla k vytvoření řady pojmů týkajících se nespisovných jazykových útvarů bez úzkého nářečního omezení. Havránkův termín "interdialekt" má po určitém upřesnění své jasné místo v této řadě, stejně jako termíny 'standard' a 'substandard', užívané Horeckým a dalšími. Statistický výzkum má ve zpracování sociální a funkční stratifikace národního jazyka důležité postavení, ale musí být kombinován s postupy jinými.

Rozvrstvení češtiny (bez stabilizované hovorové vrstvy se silným nespisovným útvarem, který má centrální a většinové postavení) se značně liší od situace ve slovenštině (s hovorovým standardem bližším vlastnímu spisovnému jazyku). Pro češtinu, která je v situaci podobné Fergusonově diglosii, je důležité v rámci jazykové kultury objektivně informovat mluvčí o povaze obecné češtiny (která zdaleka není jen nářečím nebo jakýmsi pokleslým útvarem, srov. Joosův výrok o pozitivní povaze familiárních prvků v hovoru). Jak už dávno upozorňovali i Bělič, Jelínek, Stich a další, je třeba kodifikaci spisovné češtiny zbavovat obligatorních "nemluvných" prvků a počítat s postupným pronikáním některých jevů obecné češtiny do spisovné normy.

Přístup Pražského lingvistického kroužku k jazykové kultuře počítal už od počátku s tím, že je třeba mluvčí víc informovat než mistrovat (Mathesius) a že na základě prohloubeného poznání jazykové skutečnosti má být vývoj spisovného jazyka kodifikační i jinou činností plánovitě podporován a nikoli brzděn.

doc. PhDr. Petr Sgall, CSc.
(20. III. 1990 - Bratislava)

Jazykové vedomie

1. Jazykové vedomie je zložka, resp. moment ľudského vedomia. O jeho existencii svedčia rozličné asociačné testy, ktoré robia psychológovia. Veľmi úzko súvisí s dlhodobou pamäťou, je v tejto pamäti azda uložené.

Obsahom jazykového vedomia je systém verbálneho správania s troma subsystémami: konceptuálnym, jazykovým a interakčným. Dôležitým prvkom jazykového vedomia je axiologická zložka, ktorá umožňuje hodnotiť používané výrazové prostriedky. Možno si ju predstaviť ako systém výrazových kategórií, ako ho vypracoval F. Miko.

2. Vo vlastnom jazykovom subsystéme je súbor foném, súbor morfém, ale najmä slovná zásoba. Lexikálne jednotky sú v jazykovom vedomí uložené v podobe rozsiahlej siete. V nej sa na základné uzly - lexie viažu synonymné, antonymné, hyponymné a hyperonymné jednotky, ako aj statické a dynamické vlastnosti. Takto chápaná slovná zásoba má však aj genetickú štruktúru: v nej sa realizujú základné prvky - nominácie a odvodené prvky - transnominácie (transformácie, transpozície, transferácie a translácie). Vzájomnou spoluprácou týchto "kanálov" sa daná slovná zásoba vyvíja na princípe kooperácie - synergie.

Do konceptuálneho podsystému patria jazykové kategórie, gramatické kategórie a sémantické kategórie (príznaky).

Do interakčného subsystému patria syntagmatické vzorce, výpovedné akty a prozodické vlastnosti.

3. Jazykové vedomie je vlastnosťou každého indivídua. Každé jazykové vedomie sa veľmi rýchlo socializuje, formuje sa tak spoločenské jazykové vedomie.

Z hľadiska typológie možno rozlišovať niekoľko typov jazykového vedomia:

1. spontánne jazykové vedomie - formuje sa postupne od najranejšej mladosti, opiera sa o hovorený jazyk;
2. edukované vedomie - formuje sa najmä pod vplyvom školy, získavajú sa poznatky o kodifikácii, pripája sa písaná forma;
3. štandardné jazykové vedomie - poznatky získané edukáciou sčasti upadajú do zabudnutia, formuje sa štandardná forma národného jazyka;

4. reflexívne jazykové vedomie - prejavuje sa úvahami o jazyku, o vlastnostiach výrazových prostriedkov, často aj kritikou kodifikačných zásahov;
5. kreatívne jazykové vedomie - umožňuje dotvárať výrazové prostriedky neologizmami a okazionalizmami;
6. teoretické jazykové vedomie - získané odborným štúdiom problematiky jazyka vôbec a národného jazyka zvlášť.

prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc.
(4. IV. 1990 - Nitra)

Asymetrický model řecko-staroslověnské překladové ekvivalence

V tezích Pražského lingvistického kroužku k 1. sjezdu slovanských filologů v Praze 1929 byl vysloven postulát zkoumat staroslověnštinu z hlediska jejích funkcí jako jazyka nejstarší slovanské literární tvorby. Staroslověnština vskutku není lidovým dialektem oděným do grafického roucha, ale pravým jazykem spisovným, jehož specifičnost vyplývá jak "technicky" z jeho grafické fixace (proti pouze fónické realizaci v případě lidového dialektu), tak i "sémanticky" ze sdělné náročnosti komunikovaných obsahů, které vystupovaly v podobě textů teologických, filozofických, juridických a vůbec civilizačně kulturních. Protože šlo většinou o texty přeložené, vyvolalo jejich vysokou sdělnou náročnost znění řeckých předloh, které zároveň nabídlo i řešení příslušných sdělných nároků přejetím nebo napodobením řeckých prostředků v staroslověnštině. V syntaxi nemůže jít samozřejmě o výpůjčky, ale i pravých syntaktických kalků podle řečtiny je jen poskrovnu. Vlivem řeckých předloh byl však upraven frekvenční index konkurujících prostředků v stsl. textech, a tím i jejich stylistické hodnocení.

Při zkoumání techniky překladu, a to (nejčastěji) dvojčlenného souboru konkurujících prostředků řeckých a jako jejich ekvivalentů (dvojčlenného) souboru prostředků staroslověnských, je častý "asymetrický model": v "překladovém

čtverci" je při něm jedno ze čtyř možných polí řecko-stsl. ekvivalence prázdné. Tato teze byla ilustrována třemi typy řecko-stsl. překladové ekvivalence:

1. keis (ex) autōn: jedin҃ (ot҃) ńich҃
2. kě tu pneumatos blasfēmia // (kē) blasfēmia hē tu pneumatos: jaže na duch҃ chula // chula jaže na duch҃
3. kata genos kai (kath') homoiotēta: na rod҃ i (na') podobije.

doc. PhDr. Radoslav Večerka, DrSc.
(10. IV. 1990 - Prešov)

Prípad l a non-l: úvaha o rozličných osudoch jednej spoluhláskovej rodinky

Tieto poznámky boli inšpirované niektorými českými názvami motýľov, a to typom pestrokřídlec a barvolesklec. Príznačné je pri nich to, že pri deklinácii sa nevysúva -e- z prípony, na rozdiel od takmer všetkých iných českých slov, ktoré ju majú. Možno uvažovať, ako a prečo k tomu došlo, a či jestvujú pre to precedensy.

Z praslovanských tъlt, tъlt vznikla prvá nezrovnalosť v češtine, lebo len v jednom prípade vzniklo slabičné l (typ vlk); inde je -lu- alebo -lou-. Po strate pravých jerov vznikol celý rad ďalších nezrovnalostí, lebo vzniknuté spoluhláskové skupiny sa vyriešili až piatimi rôznymi cestami - alebo ostali (najmä na začiatku slova): lpět; alebo sa l stalo slabikotvorným: slza, jablko, mysl, vedl; alebo sa spoluhlásková skupina zjednodušila stratou l: japko, zrcátko, či inej hlásky: selka; alebo prenikla vkladná samohláska: bidélko, model, nár. nesil atď; alebo, izolovane, došlo k prešmyknutiu: žlička. Ukazuje sa, že až na isté výnimky l prežíva ako slabičné, keď sa pri ohýbaní alebo slovotvorbe nestrieda s l neslabičným, a to vždy v progresívnych formách jazyka. Práve tak sa k motýlím názvom správajú entomológovia, keď vkladné -e- nevysúvajú. Najnovšie prípady nebezpečenstva vznikajú zo striedania obidvoch l, ako pri slovách z-lhostejnět a předlhůtní, ale nič také sa nestalo, čiže v týchto slovách sú jedinečné prípady skupiny clc s l neslabičným.

Slovenčina je oproti češtine celkom konzistentná. Všade je prijaté progresívne riešenie, vkladných hlások je neúrekom (luhať, lehota, ľahostajný, myseľ, zmysel, viedol), zachováva sa rozdiel medzi tvrdým a mäkkým l a tvrdé slabičné l je natoľko dobre integrované do systému nositeľov slabík, že môže b[illegible] i dlhé (tým sa rieši i prípad jabĺk). Motýlie názvy vznikli s "neproblematickými" príponami, najmä -ovec. Slovenčina nielenže využila progresívne postupy, pri ktorých nedala vzniknúť striedaniu slabičného a neslabičného l, ale v porovnaní s niektorými českými riešeniami, ktoré predstavovali istú stratu, slovenčina nestratila nič (sedliačka oproti selka, zrkadielko oproti zrcátko a i.). Zopár výnimiek, ktoré sa v slovenčine predsa len vyskytujú, možno charakterizovať ako celkom periférne (jabloň v. jablko), alebo hádam ako cudzie prvky (české?) bez vnútorného vzťahu k sémanticky blízkym domácim výrazom (pravítko v. pravidlo; podľa tejto predstavy l z pravítko stratila čeština, nie slovenčina), alebo ako výrazy sémanticky od seba dostatočne vzdialené, aby striedanie obidvoch l nebolo na prekážku (spravodlivosť - ospravedlňovať). Celkovo sa dá povedať, že v češtine víťazí princíp nestriedania dvoch l, kým v slovenčine zvíťazil aj tu princíp jednotného morfémového skladu slov.

David Short
(17. IV. 1990 - Bratislava)

David Short je prednášateľom češtiny a slovenčiny na Londýnskej univerzite (School of Slavonic and East European Studies). Zaoberá sa českou, slovenskou a konfrontačnou fonológiou, morfológiou, otázkami prekladu, štylistikou. Do viacerých zahraničných kompendií pripravil kapitoly o Československu, češtine a slovenčine, prekladá lingvistické práce z češtiny do angličtiny a z angličtiny do češtiny, spracúva bibliografický prehľad českej a slovenskej lingvistickej produkcie pre The Year's Work in Modern Language Studies (češtinu od r. 1982, slovenčinu od r. 1983-1986).

Výberová bibliografia

'Czech' and 'Slovak'. In: A Guide to Foreign Language Courses and Dictionaries. Ed. A. J. Walford, J. E. O. Screen. London, Library Association, 1977, s. 225-229, 230-232.
Niekoľko poznámok k výskytu logopedickej problematiky v literatúre. In: J. Liška a kol.: Reč, čítanie a ich poruchy. Logopedický zborník 6. Košice, Východoslovenské vydavateľstvo 1978, s. 317-323.
Návrh klasifikace některých vidově derivačních tříd z hlediska nečeského studenta. In: J. Tax a kol.: Materiály z II sympozia o bohemistice v zahraničí. Prague, Univerzita Karlova 1980, s. 49-54.
The grammatical status of oba in Czech. The Slavonic and East European Review, 61/2, April 1983, s. 161-168.
Czechoslovakia. World Bibliographical Series, Vol. 68. Oxford, Clio Press; Santa Barbara, ABC-Clio Information Services 1986. XXV + 411s.
Czech and Slovak. In: The World's Major Languages. Ed. B. Comrie. London, Sydney, Croom Helm 1987, s. 367-390.
Jazyk, parajazyk a metajazyk v Súpise dravcov Karola Horáka. Romboid, XXIII, 1988, s. 49-62.
Linguistic authenticity in Karel Čapek's Conversations with TGM. In: T. G. Masaryk: Statesman & Cultural Force. Ed. H. Hanák. London 1989, s. 178-199.
Some notes on the distribution of /l/ in Czech - with special reference to butterflies. Phonologica Pragensia VII, 1990.
The Vocative and its Morphology in Czech and Slovak. Czech Studies. Literature, Language, Culture. Ed. M. Grygar. Amsterdam - Atlanta, GA 1990, s. 31-45.

Sémantika subjektu vo vzťahu k sémantike vety

Subjekt je jeden z participantov sémantickej štruktúry vety (ďalej SŠV). Pri skúmaní jeho podstaty vychádzame preto z istého uceleného pohľadu na SŠV. V našom chápaní je SŠV jav z oblasti jazyka v tom zmysle, že jej nositeľmi, prejavovateľmi sú slová v istom morfologickom a syntaktickom

stvárnení, formálne usúvzťažnené vo vetnej schéme. Podstatu SŠV nachádzame v kategórii vzťahu. V rámci systému - vety - ide o vzťah a) komponentov SŠV k východiskovým prvkom vety, t.j. k slovám s ich jednotlivými lexiami ako k prvkom lexikálneho systému, b) SŠV k formálno-gramatickej či syntaktickej štruktúre vety. Tieto vzťahy interpretujeme ako vzájomnú podmienenosť.

Z nadvetného hľadiska je pre SŠV dôležitý vzťah vety k systému viet istého jazyka, predovšetkým k tým vetám, ktoré stvárňujú totožnú alebo typovo zhodnú denotatívnu situáciu, a aj k vetám, ktoré majú zhodné formálne stvárnenie celku (štruktúrnu schému) alebo častí.

Mimojazykový, nie však extralingvistický jav predstavuje vzťah medzi SŠV a stvárňovanou skutočnosťou. Pri myšlienkovom a následnom jazykovom spracovaní skutočnosti je totiž možné uplatniť princíp aktívnosti alebo princíp neaktívnosti, to znamená, že fragment reality môžeme spracovať alebo cez poznaný zdroj aktivity, alebo cez jej javovú, neaktívnu stránku.

SŠV chápeme teda komplexne ako jazykový jav, jeden z podsystémov vety (významový), ktorý je tvorený vzájomným pôsobením vnútrosystémových, medzisystémových a mimosystémových javov (ak vetu chápeme ako systém), s prihliadnutím na vzťahy medzi časťami a celkom.

Komplexný prístup uplatňujeme aj pri odhaľovaní podstaty subjektového participanta SŠV. Subjekt (ďalej Sb) považujeme za významovú jazykovú kategóriu vyplývajúcu a) z usúvzťažnenia významov slov vo vete a z významu vety ako celku, b) z čiastkových morfologických, slovotvorných a syntaktických významov formálneho stvárnenia komponentov vety a vety ako celku. Jazykový status kategórie Sb vidíme vo vzťahu vzájomnej podmienenosti medzi tým, ktoré substantívum vo vete plní úlohu Sb, a tým, aký význam slovesa (aká lexia) sa realizuje vo funkcii predikátu (ďalej Pred). Na základe tohto vzťahu dochádza ku klasifikácii Pred na akčné a neakčné, s čím súvisí klasifikácia Sb na aktívne (v našej terminológii činiteľské) a na neaktívne (nositeľské) špecifikácie.

Pri vyčleňovaní jednotlivých špecifikácií subjektového participanta SŠV sa snažíme o maximálnu objektívnosť, uplatňujeme už spomínaný komplexný prístup a prísne jazykové kri-

tériá, založené na jednote významových a formálnych kritérií. Medzi aktívne, činiteľské špecifikácie zaraďujeme špecifikácie procesor, aktor, kauzátor a realizátor, k neaktívnym, nositeľským špecifikáciám patria: nositeľ (ďalej N) deja, N hodnotenia, N stavu (tu aj zmeny stavu, vlastnosti a vzťahu), N vnemu a N existencie.

PhDr. Eva Tibenská, CSc.
(15. V. 1990 - Nitra)

Úlohy a ciele sociolingvistického výskumu na Slovensku

Mimoriadne široký rozsah toho, čo súčasná sociolingvistika vo svete skúma, a dnes už aj evidentná vnútorná diferenciácia a rozličné smery v rámci interdisciplíny sociolingvistika nútia jednotlivcov aj výskumné tímy, ktoré uplatňujú sociolingvistický prístup k jazyku, vyšpecifikovať si jasnejšie tak predmet svojho bádania, ako aj ciele, ktoré možno týmto bádaním dosiahnuť. Ako predmet sociolingvistického výskumu aktuálneho v Slovenskej republike sa ukazuje problematika, ktorej skúmanie by malo dať odpoveď na tieto otázky:

a) Aká je jazyková situácia dnešnej slovenčiny vo všeobecnosti, aká je jazyková situácia v jednotlivých regiónoch, prípadne v niektorých mestách.

b) Aká je komunikačná kompetencia hovoriacich (paralelne k pojmu komunikačná kompetencia priraďujeme pojem jazykového vedomia).

c) Aké sú postoje hovoriacich k jazyku.

Zásadný význam však má otázka, ktorú si treba ujasniť ešte pred začatím výskumu, a to: 1. či ide o výskum hovorenej podoby spisovnej slovenčiny alebo 2. či ide o výskum toho, ako sa bežne hovorí, teda o výskum jestvujúcej podoby hovoreného jazyka v rozličných slovenských regiónoch. Takýto výskum môže ukázať, do akej miery sa v slovenskom národnom jazyku konštituuje nejaká osobitná existenčná forma, resp. varieta.

Jedným zo závažných cieľov sociolingvistického výskumu orientovaného na spomenuté problémové okruhy a dôležitého z hľadiska teoretického rozvoja slovenskej jazykovedy aj z

hľadiska jej spätosti s potrebami spoločenskej praxe je teda prispieť k väčšej aktuálnosti teórie (teórií) spisovného jazyka ako objektu výskumu. V súčasnosti nejestvuje v slovenskej jazykovede jediná, všetkými odborníkmi uznávaná teória spisovného jazyka, ani jednotný názor na to, ako je slovenčina ako národný jazyk rozvrstvená (aká je jej stratifikácia). Za kľúčový problém pokladáme nejasnosti okolo statusu hovorovej slovenčiny. Pri riešení tohto problému si okrem úvah a koncepcií jazykovedcov zaslúžia pozornosť aj názory a postoje nejazykovedcov, a to tak postoje bežných používateľov jazyka, ako aj postoje profesionálnych používateľov jazyka k jazyku - spisovateľov, prekladateľov, novinárov, vydavateľských pracovníkov, učiteľov, vedcov a pod.

Sociolingvistický výskum môže hlbším poznaním variantnosti a kolísania pri používaní jazykových prostriedkov rozličných jazykových rovín, teda poznaním živého úzu, prispieť k tomu, aby budúce kodifikácie odrážali väčšmi vývinovú perspektívu.

Významným cieľom sociolingvistického skúmania je prispieť k poznaniu jazykového vedomia používateľov jazyka, a to nielen rozličných typov (druhov) jazykového vedomia (spontánne, poučené, kreatívne, teoretické a ich možné kombinácie u tej istej osobnosti), ale aj jazykového vedomia podľa relevantných sociálnych úrovní, t.j. individuálneho, skupinového a celospoločenského.

Nezanedbateľnú zložku sociolingvistického výskumu v SR aj v ČSFR tvorí skúmanie toho, ako sa vo vedomí hovoriacich (nielen v jazykovom vedomí, ale aj vo vedomí ako širšom pojme) reflektujú tie javy, ktoré sú podmienené kontaktovou situáciou slovenčiny a češtiny v spoločnom štáte. Sociolingvistický aspekt vzťahu češtiny a slovenčiny sa týka oblasti komunikačnej kompetencie aj oblasti postojov. Postoje používateľov jazyka sú ovplyvňované vzťahom používateľov jazyka k funkciám národného a spisovného jazyka, najmä k funkcii národnoreprezentatívnej (etnosignifikatívnej) a dorozumievacej, ktorých korelácia je historicky premenlivou veličinou.

PhDr. Klára Buzássyová, CSc.
(17. V. 1990 - Banská Bystrica)

Soziolinguistische Forschungen in Wien unter besonderer Berücksichtigung der Soziophonologie

Abgesehen von Untersuchungen über Minderheitssprachen (inklusive Sprachverfall und Sprachtod) konzentriert sich die soziolinguistische Forschung am Institut für Sprachwissenschaft der Universität Wien seit ihrem Beginn in den frühen Siebzigerjahren unter den linguistischen Methodologien auf die Soziophonologie und die Diskursanalyse. Auf beiden aufzubauen, wobei in der Soziophonologie Rollentheorie und Soziolinguistik der Sprechsituationen über psychosoziale und psychologische Modelle (z.B. der Aufmerksamkeitssteuerung) mit der Theorie der Natürlichen Phonologie (mit besonderer Anwendung auf die phonologische Variation) verbunden wurden.

Die soziophonologische Analyse des österreichischen Deutsch baut sich in folgenden, logisch geschiedenen Schritten auf:

1. Auswahl der Sprechsituationen und Sprechergruppen nach soziolinguistischen Zielen und Modellen.
2. Hochqualitätstonbandaufnahmen und enge phonetische Transkription bei Untersuchungen über Produktion; Perzeptions- und Evaluationstests bei Einstellungsuntersuchungen.
3. Sammlung aller phonetischen Realisierungen von Wörtern und ihrer Flexionsformen und derivationellen Paradigmen.
4. Hierarchische Anordnung aller Varianten nach ihrem Grad an Formalität/Informalität.
5. Aufstellung von Kookkurrenzbeschränkungen und -präferenzen.
6. Konstruktion phonologischer Eingaberepräsentationen und phonologischer Regeln: a) bidirektionale Eingabewechselregeln vermitteln zwischen Eingabeformen von jeweiligem Dialekt und österreichischem Standard (oder auch zwischen verschiedenen Dialekten, sofern diese derselbe Sprecher beherrscht, oder auch zum bundesdeutschen Standard); b) phonostilistische Regeln, die aus einer Eingabeform die dazu gehörigen unterschiedlichen phonetischen Realisierungen ableiten. Die dafür notwendigen Parameter sind A) diejenigen der Natürlichen Phonologie, B) die Unterschiede zwischen den verschiedenen konkurrierenden Eingabeformen. Als weitere Parameter genügen C) lexikalische Frequenz, D) Unterscheidung von grammatischen Morphemen (inkl. Funktionswörtern) und autosemantischen Wörtern sowie E) von Fremdwörtern und einheimischen (bzw. integrierten) Wörtern.
7. Aufstellung individueller und sozialer Repertorien an phonologischen Stilen.
8. Unterscheidung individueller bzw. sozialer prosodischer Stereotypen.
9. Je nach den Zielen der jeweiligen Untersuchung werden (sprach)soziologische Parameter untersucht wie: a) Geschlechtsrollen, b) Familienrollen (mit oder ohne Generationsunterschiede), c) interaktive Konvergenz vs. Divergenz, d) Parameter von Sprache und Macht, e) Spracheinstellungen usw.

prof. dr. Wolfgang U. Dressler
(23. V. 1990 - Bratislava)

Prof dr. Wolfgang U. Dressler je riaditeľom Jazykovedného ústavu Viedenskej univerzity. Predmetom jeho vedeckého záujmu je široké spektrum otázok fonológie, morfológie, textovej lingvistiky a sociolingvistiky.

Výberová bibliografia

Einführung in die Textlinguistik. Tübingen, Niemeyer 1972.
Grundfragen der Morphonologie. Wien, Akademie-Verlag 1977.
Introduction to Text Linguistics. London, Longman 1981/Einführung in die Textlinguistik. Tübingen, Niemeyer 1981 (spoluautor R. de Beaugrande).
Morphonology. Ann Arbor, Karoma Press 1985.
Leitmotifs in Morphology. Amsterdam, Benjamins 1987 (spoluautori W. Mayerthaler, O. Panagl, W. U. Wurzel).
Semiotische Parameter einer textlinguistischen Natürlichkeitstheorie. Wien, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften 1989.
"Der Kampf geht weiter". Der publizistische Abwehrkampf in Kärntner Zeitungen seit 1918. Klagenfurt, Drava Verlag 1989 (spoluautori F. Menz, J. Lalouschek).

Znak: čo, kde, ako

1. Zhrnujúci pohľad na rozvoj semiotiky ako vedy o znaku a semióze. Znak a jeho technika. Deskripcia špecifických pragmatických sfér znakovej praxe. Literárna semióza a hodnotenie jej kvality. Nové otázky semiotického procesu, v súvislosti s tým: rozfazúvanie tohto procesu, priestor jednotlivých fáz a ich zodpovednosť za hodnotu semiózy. Globálne otázky znaku ako klasická epocha semiotiky. Dnešná situácia kultúrnej motivácie znaku a obnovené kladenie základných otázok.

2. Kritické symptómy súčasnej semiózy. Recepcia vo sfére literárnej semiózy. Pojem "hrubej semiotickej výroby". Kritické zhodnotenie pragmatickej reflexie semiózy a jej prenos do teórie. Kritika. Skutočný rozsah semiózy. Otázka na jej ontologické parametre. Zakladajúce fakty semiózy. Tradičný klasifikačný prístup: objektivizácia a izolácia znaku. Znak ako "hotový objekt" a ako opakovane aktualizovaný proces. Pojem "znakovej situácie" ako najširšie poňatie znaku.

3. Model "znakovej situácie". Gestorská úloha vedomia v nej. "Sféry" vedomia. Pojem "imagenu" ako cieľový fenomén znakovej situácie. Jeho komunikačný "transport" a čo sa v skutočnosti deje. Parciálny aspekt a charakter objektívnej fázy znakovej situácie. Reálna existencia znaku a diela. Vedomie ako miesto plnej reality znaku a diela. Kritika klasického poňatia komunikácie ako "prenosu" informácie, posolstva, obsahu. Nesimultánnosť klasickej dvojice signifiant - - signifié. Rozfazúvanie existencie znaku. Skutočný priebeh semiózy.

4. Pragmatický úzus pri nominácii procesu semiózy a samého znaku. Metaforické skraty "znakovej situácie" pri tejto nominácii. Prenos pragmatického úzu do jazyka teórie. Povinnosť vedy odhaľovať nominačné skraty archetypálneho úzu vyjadrovania. "Naturálna" reštaurácia skutočnej situácie znaku. Odhaľovanie kultúrnej fetišizácie objektívnej fázy znaku a jej dôsledkov v kultúre semiózy. Kultúrna hypostáza fyzikálnej objektivity kultúrnych objektov. Nastoľovanie reálnej kultúry ducha proti fenoménu "hrubej" kultúrnej výroby. Sta-

rostlivosť o recepčnú rovinu semiózy na všetkých stupňoch literárnej kultúry. Dôsledky takéhoto ponímania pre koncipovanie jazykovej a literárnej výchovy v živote a v škole.

5. Rešerš nábehov k takejto "rektifikácii" semiózy v doterajšej teórii. Vyjadrovacia a terminologická zotrvačnosť archetypálneho úzu vyjadrovania. Jeho neškodnosť, naopak jeho geniálne zjednodušovanie zložitosti skutočnej znakovej situácie. Veda ako odhaľovanie archetypálneho úzu vyjadrovania.

prof. PhDr. František Miko, DrSc.
(29. V. 1990 - Bratislava)

Jazyková politika v r. 1948-1988

V oblasti jazykovej kultúry sa hneď po roku 1948 začali uplatňovať dve protikladné tendencie: na jednej strane úsilie vypracovať hodnotiace kritériá vychádzajúce z domácej tradície, na druhej strane tendencia prísne kritizovať túto tradíciu, vnášať nedomáce (české) kritériá, no predovšetkým politické kritériá.

Otvorený zámer zbližovať češtinu a slovenčinu, resp. približovať slovenčinu k češtine, sa prejavil na konferencii o marxistickej jazykovede r. 1960 v Liblicíach. V jej závere J. Bělič zdôraznil, že treba bojovať proti zvyškom purizmu na Slovensku a proti ignorovaniu zreteľa na slovenčinu v Čechách a že treba pomôcť vývoju v smere zbližovania oboch našich národov a ich jazykov.

Na konferencii v Bratislave r. 1963 sa vypracovali kritériá spisovnosti, predovšetkým zásada funkčnej oprávnenosti čiže úkonnosti a zásada ústrojnosti (nenarúšania zákonitostí spisovného jazyka).

Nielen referáty, ale aj mnohé diskusné príspevky na obidvoch konferenciách boli poznačené voluntarizmom (prenášaným z vtedajšej politickej situácie) a ahistorizmom.

V rade neskorších konferencií (počnúc r. 1965 - po diskusii v Kultúrnom živote) sa znova začali pretriasať otázky kritérií spisovnosti. Na konferencii r. 1966 sa vypracovali Tézy o slovenčine. V nich sa zdôraznilo, že slovenčina má

úlohu štátneho jazyka, že je celonárodným komunikačným prostriedkom a že jej súčasná etapa sa začína štyridsiatymi rokmi.

Odpor oficiálnych kruhov vyvolala téza o rozvoji slovenčiny podľa vlastných zákonitostí. Tu sa výslovne konštatovalo, že umelé a násilné zbližovanie slovenčiny a češtiny je mimojazyková tendencia, prejav buržoáznej ideológie a že v socialistickej spoločnosti nemá oporu.

Rovnako ostrú odmietavú reakciu vyvolal aj návrh zákona o slovenčine. V jeho § 1 sa vyhlasovalo, že slovenčina je národná reč Slovákov, je jedným zo základných znakov slovenského národa a tvorí podstatnú časť slovenskej národnej kultúry. V § 2 sa slovenčine rovnako ako češtine pripisuje úloha štátneho jazyka a v § 3 sa konštatovalo, že za osudy a kultúrnu úroveň slovenčiny zodpovedá celá slovenská spoločnosť, a vyslovila sa požiadavka, že všetci Slováci majú podporovať rozvoj slovenčiny, brániť a uplatňovať jej práva, používať vo verejnosti, úradoch a školách spisovnú reč, dodržiavať pritom jej pravidlá a starať sa o jej kultúru.

O niekoľko rokov neskôr pozornosť politikov vyvolali úvahy o prídavných menách brnenský - brniansky a dukelský - dukelnsky. Vyvolali aj osobnú intervenciu Ľ. Pezlára v ústave a jeho príkaz denníkom, že majú používať len podoby brnenský a dukelský.

Sporné a nedoriešené otázky jazykovej kultúry mala riešiť osobitná komisia pre jazykovú kultúru, ale po dvoch zasadnutiach jej činnosť zanikla.

prof. PhDr. Ján Horecký, DrSc.
(25. VI. 1990 - Prešov)

O situácii slovenského jazyka v Juhoslávii

Pre poznanie situácie slovenského jazyka v Juhoslávii, presnejšie v oblasti Vojvodina, treba si ozrejmiť dve základné veci: 1. charakter jazykového spoločenstva, ktoré sa aj po vyše dvestoročnej odlúčenosti od materského národného a jazykového spoločenstva dorozumieva po slovensky, a 2.

stav slovenského jazyka a jeho spisovnej formy, keď funguje ako dorozumievací prostriedok bilingválneho jazykového spoločenstva.

1. Charakter slovenského jazykového spoločenstva vo Vojvodine. Čo do počtu slovenské jazykové spoločenstvo je relatívne malé: tvorí iba 3% z celkového počtu obyvateľov Vojvodiny. V sociálnom ohľade je to i dnes spoločenstvo prevažne dedinského charakteru, je však sociálne diferencované a pôvodná roľnícka zložka tohto spoločenstva dnes ustupuje pred novými sociálnymi zložkami. V hospodárskom a kultúrnom ohľade je to spoločenstvo značne vyvinuté, s pomerne početnou vrstvou inteligencie. V súčasnosti sa vyznačuje veľkou otvorenosťou voči okoliu. Pomerne silná je vrstva mobilného obyvateľstva, istá časť pôvodne dedinského obyvateľstva sa urbanizuje a v pôvodne relatívne uzavretých slovenských spoločenstvách narastá počet inkorporovaných inojazyčných členov (sú to členovia iných jazykových spoločenstiev, ktorí sa viac-menej natrvalo osádzajú medzi Slovákmi a získavajú schopnosť komunikácie v slovenčine). Kontakty s okolím sa tiež uskutočňujú prostredníctvom zmiešaných manželstiev. Kontakty s inojazyčným okolím sú posilňované aj všeobecnými civilizačnými procesmi, ako aj vedecko-technickým pokrokom. V jazykovom ohľade sa uvedené procesy prejavujú vznikom masového slovensko-srbochorvátskeho bilingvizmu.

2. Stav slovenského jazyka a jeho spisovnej formy vo Vojvodine. Objektívne sociálne okolnosti prispievajú dnes u vojvodinských Slovákov k upevňovaniu slovensko-srbochorvátskeho bilingvizmu. Ako bilingvisti vojvodinskí Slováci dnes bežne používajú na dorozumievanie dva jazyky: slovenský a srbochorvátsky, pričom rozsah používania jedného i druhého jazyka závisí od rozličných sociologických okolností. Keďže je slovenský jazyk vo Vojvodine jazykom intraregionálnej etnickej enklávy, ktorá svoje kontakty s okolím uskutočňuje v srbochorvátskom jazyku a ktorá objektívne nemá možnosť priameho kontaktu s materským jazykovým spoločenstvom, dochádza v slovenskom jazyku vo Vojvodine k čoraz hojnejším javom interferencie so srbochorvátskym jazykom. Interferenciou sú zasiahnuté všetky jazykové roviny, ale najviac, pravda, rovina lexikálna. Vcelku ide o tieto základné druhy interferencie: 1. zaraďovanie srbochorvátskeho jazykového materiálu

do slovenského kontextu (vzťahuje sa to na rozmanité importované slová); 2. kopírovanie modelov srbochorvátskeho jazyka pomocou prostriedkov slovenského jazyka (sú to kalky rozličného druhu, napr. vydvojiť, rozčistiť, denná izba s významom obývacia izba, neverí sa mi miesto nechce sa mi veriť atď.); 3. pridelenie jednotkám slovenského jazyka takých funkcií, aké majú ich srbochorvátske koreláty (napr. nápor - sch. napor s významom úsilie); 4. stimulačný alebo destimulačný vplyv jednotiek srbochorvátskeho jazyka na fungovanie jednotiek alebo modelov slovenského jazyka (napr. slovenské modálne príslovky možno, slobodno ustupujú pred tvarmi môže sa, smie sa - v sch. jazyku sú iba zvratné tvary).

Pri používaní spisovnej formy slovenského jazyka dominuje tendencia zachovať jednotu so spisovným slovenským jazykom na Slovensku, ale s prihliadaním na isté špecifické komunikačné potreby členov slovenského jazykového spoločenstva vo Vojvodine. Spisovná norma slovenského jazyka sa tu uplatňuje v konkurencii so sociolingvistickou normou.

doc. dr. Mária Myjavcová
(18. IX. 1990 - Bratislava)

Vychádza štvrťročne v náklade 260 kusov - len pre vnútornú potrebu. Zodpovedná Klára Buzássyová.